

آلاچیق ترکمن (اوی)

تیمور پایدار
جمال الدین توماج نیا

چکیده

قوم ترکمن قومی کوچ رو و چادرنشین بوده و به مرور زمان و با فشار دولت های ایران و روسیه در برخی مناطق ، از زندگی عشایری دست کشیدند و به زندگی یکجانشینی روی آوردند. اقوام ترکمن در زندگی کوچ نشینی خود دارای آداب و رسوم و نوع زندگی خاصی بوده اند که با یکجانشینی این آداب و رسوم را به خانه ها و محیط روستایی یا شهری خویش منتقل کردند . اصیل ترین منزلگاه ترکمن ها ، آلاچیق شان می باشد که در دوره دامداری و کوچ نشینی مأمّن و پناهگاه ایشان شمرده می شد . ساخت آلاچیق ها ، مراسم همراه آنها ، تزیینات داخلی آلاچیق ها ، نوع خاص زندگی ترکمن ها را نشان می دهد ؛ این جستار بر آن است تا با معرفی آلاچیق ترکمنی که بدان " اوی " می گویند و رسم های برپایی و برجیدن آن به برخی ویژگی های خاص آن بپردازد. در این جستار با توجه به میدانی بودن جمع آوری اطلاعات ارجاع مشخص به منابع ذکر شده در پایان متن داده نشده است.

واژگان کلیدی: آلاچیق ترکمنی ، اوی ، آق اوی ، قارا اوی

مقدمه

مسکن به عنوان مهمترین نیاز بشر از بدو خلقت تا کنون مطرح بوده است. انسانهای اولیه بر حسب غریزه خود غارها را به عنوان مسکن و جان پناه در مقابل تغییرات جوی و فصلی از قبیل سرما ، گرما، بارش باران و برف و وزش بادهای شدید و در امان ماندن از حملات حیوانات درنده انتخاب نمودند .

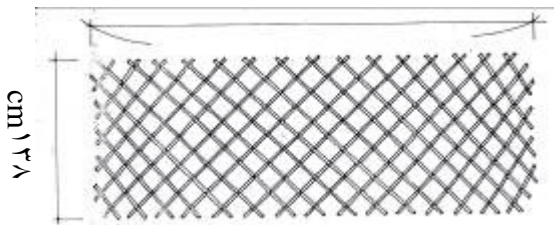
بیشتر شدن جمعیت انسان را مجبور به تفکر کرد تا بتواند مشکل مسکن خود را با استفاده از چوب درختان و سنگ ها تا حدودی بر طرف نماید . گسترش جمعیت و پراکنده شدن انسانها در موقعیت های جغرافیایی مختلف ذهن انسان ها را بر آن داشت تا با توجه به موقعیت اقلیمی منطقه مسکنی متناسب با شرایط آن منطقه بسازند.

با بیشتر شدن جمعیت انسان ها قومیت و طوایف مختلف نیز بوجود آمدند .

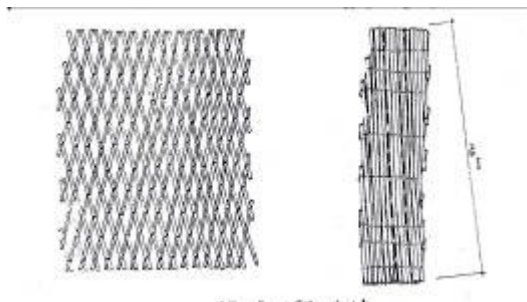
قوم ترکمن نیز یکی از این اقوام می باشد ، اکثریت قوم ترکمن دامداری را به عنوان شغل خود انتخاب کرده اند .داشتن خانه های ثابت برای قوم ترکمن که

به وسیله پوست شتر (ناحیه گردن) با سوراخ کردن آنها بصورت ضربدری (آکاردئونی) بر روی همدیگر گره زده می شوند؛ چوب ها به گرد این محور قابل چرخش بوده و تمامی قطعات نیز براحتی باز و بسته می شوند و با باز شدن آنها اشکالی به صورت لوزی بوجود می آید. تاریخ ها را بوسیله طنابی به همدیگر می بندند و از اتصال آنها فضایی استوانه ای به قطر ۶ متر و محیط ۱۶ متر، شکل می گیرد. در قسمتی از تاریخ ها که به در متصل می شوند، قطعه ای که به در وصل می شود از دیگر چوبها ارتفاعی مختصر بلندتر دارد. بلندی ارتفاع آن نیز به این خاطر است که بتواند تکیه گاهی محکم برای در باشد. ارتفاع تاریخ ها در حالت جمع شده ۲۰ سانتیمتر و در حالت باز شده (حالت بر پا کردن) حدود ۱۰۷۰ سانتیمتر می باشد.

۲- اوق^۳: چوبهایی به شکل کمانی در حدود ۶۰ عدد که نوک آنها تراش خورده و انتهای آنها پهن تر است. دارای سوراخ هایی می باشند که طناب های نسبتا نازک پشمی به آنها متصل می باشند.

شکل ۱- تارم

شکل ۲- طرز باز و بسته کردن تارم

دامدار بودند و مجبور بودند برای تهیه علوفه و چرای دامهایشان دائما در حال کوچ باشند مشکلاتی را بوجود می آورد. این مسئله مردان قوم را بر آن داشت تا بتوانند با در نظر گرفتن امکانات موجود خود خانه ای طراحی نمایند تا بتوانند به صورت متحرک قابل جابجایی باشد و در حداقل زمان ممکن آنرا بر پا نمایند و در زمان کوچ نیز براحتی بتوانند آن را جمع نمایند و کار حمل و نقل آن نیز توسط حیواناتی چون اسب یا شتر امکانپذیر باشد و در عین حال از استحکام زیادی نیز برخوردار باشد تا بتواند در مقابل عوامل جوی همچون بادهای شدید، بارش هایی همچون برف و باران، زمین لرزه ایستادگی نماید و در تابستان و زمستان نیز مورد استفاده قرار گیرد. یکی دیگر از مواردی که به این نکته دقت زیادی باید می شد در نظر گرفتن فصول، ماهها، و روزهای سال و طلوع و غروب خورشید بوده است. آنها توانستند با در اختیار داشتن مواد اولیه بسیار ساده همچون چوب درختان و پشم گوسفندان خود خانه ای طراحی کنند و بسازند که تمامی نیازهای آنان را بر آورده نماید به اسم " آغاچ اوی" (آلاچیق). اسکلت آلاچیق به وسیله برش و حالت دادن به چوب درختان و اتصال آنها بشکلی کاملا کارشناسی شده تهیه می شود. پوشش آن را نیز با استفاده پشم گوسفندان و با درست کردن نمدهایی مناسب نقاط مختلف آن تهیه می کنند. همچنین استحکامات آنرا بوسیله بافته هایی به صورت فرش و یا جاجیم به شکل نوارهایی پهن و نازک در نظر می گیرند.

اجزای آلاچیق ترکمنی (اوی)

اجزای اصلی تشکیل دهنده آغاچ اوی (آلاچیق)

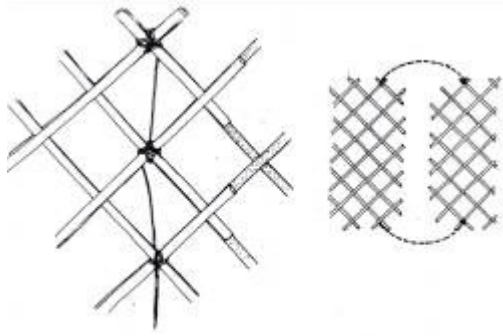
عبارتند از:

۱- تاریخ^۲: قسمت پایین اوی (دیواره) را تشکیل می دهد، تعداد ۴ عدد تاریخ در ساختمان آلاچیق وجود دارد. هر تاریخ از ۴۴ قطعه چوب (۲۰ عدد کامل و ۲۴ عدد برش خورده) تشکیل می شود. قطعات چوب

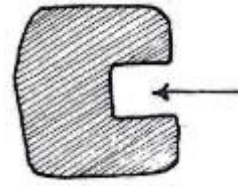
^۱ Agaçöy

^۲ Tarım

^۳Üg

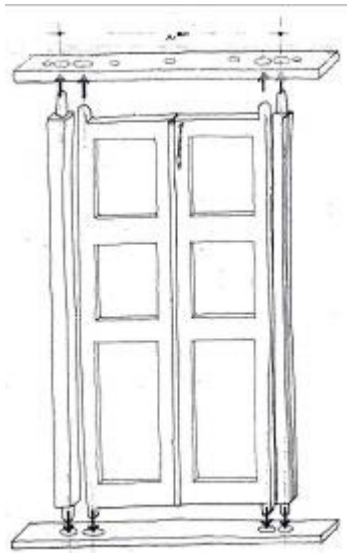
شکل ۵ - طرز اتصال دو تارم به یکدیگر

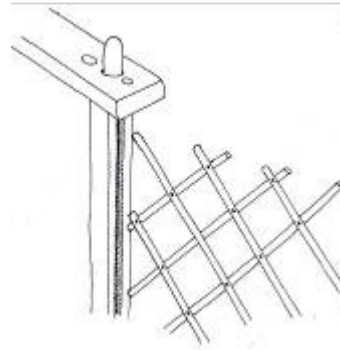
شکل ۳ - برش چهارچوب در

تصویر ۱ - در ورودی

شکل ۶ - در ورودی

شکل ۴ - جزئیات اتصال تارم با چهارچوب در ورودی

قسمت نوک اوق ها درون سوراخ هایی که دور توینوک وجود دارد و قسمت دیگر آن در بالای تاریمها که نقطه اتصال دو قطعه میباشد قرار می گیرند و شکل ۷ را تشکیل می دهد به وسیله طنابهای انتهایی اوق ها گره زده می شوند. ۴ عدد از اوق ها بالای قسمت سوراخ های تاق در ورودی آلاچیق قرار می گیرد. اوق ها به همراه توینیک ، فضای گنبدی اوی را شکل می دهند.

۳ - توینوک^۴ : قسمت بالایی و دایره ای شکل
آلاچیق میباشد که حالت پنجره و یا هواکش را نیز دارد.
این قسمت از تعداد زیادی چوب قوس دار ساخته می
شود و از قسمت بیرونی شکلی برآمده را تشکیل می
دهد. در محیط توینیک سوراخ هایی تعبیه شده است
که اوق ها درون آنها جای می گیرند.

۴ - ایشیک^۵ : عبارت است از دو قطعه چوب بلند
به ارتفاع در که قسمت بیرونی آن دارای شیار می
باشد که قسمت انتهایی تاریخیم ها در درون آن شیارها
قرار می گیرد و به وسیله طناب به در بسته می شود
، دو قطعه چوب نسبتاً پهن نیز در قسمت بالایی (تاق)
و یکی دیگر نیز در کف گذاشته می شود. در طرفین
این چوبها سوراخی وجود دارد که بر آمدگیهای قسمت
بالایی و پایینی در ، درون آن قرار می گیرد. جنس در
از تخته های پهنی است که معمولاً از چوب درخت
توت یا نراد ساخته می شود.

۵ - قامیش^۶ : عبارت از ۲ تکه نوار پهن به ارتفاع
حدود ۱.۷۰ سانتیمتر است که با برش دادن نی
بصورت قدی و بافتن آن به شکل حصیر تهیه می شود.
قامیش به دور تاریخیم ها کشیده می شود. قامیش تکه
سومی نیز دارد که طول آن حد فاصله باقیمانده میان
دو قامیش دیگر را پرمی کند، از این قامیش در مواقعی
که هوا سرد است استفاده می شود و در مواقعی که هوا
گرم است با برداشتن آن، هوا درون آلاچیق جریان می
یابد.

۶ - کچه^۷ : پوشش نمدی آلاچیق را گویند که به
قسمت تقسیم می شود :

الف- نمدهایی که روی تاریخیم ها را می پوشانند و ۴
عدد هستند . این نمدها مستطیل شکل می باشند و
" دورلوق"^۸ نام دارند.

ب - " اوزوک"^۹ تکه های دوزنقه شکل نمد تعداد
آن دو ۲ عدد است و بر روی اوق ها که شکلی گنبدی
شکل به خود گرفته اند ، انداخته می شوند .

ج - آخرین قطعه از این پوشش که به شکل دایره
است " سرپیک"^{۱۰} می گویند ، سرپیک در قسمت تاج
آلاچیق که توینوک در آن قرار دارد سوار می شود ،
عرض سرپیک در حدود ۲۰ الی ۳۰ سانتیمتر از
توینوک بیشتر میباشد و دور آن تعدادی طناب نصب
می شود تا به تاریخیم ها بسته شوند تا وزش باد نتواند
آن را از جا بکند . طراحی و ساخت نمدها به عهده
زنان قوم ترکمن می باشد.

۷ - دورلوق یاقا^{۱۱} : نواری پهن به عرض ۳۰
سانتیمتر و طول ۱۶ متر . در دو طرف آن طنابهایی
وجود دارد که به وسیله آنها دورلوق یاقا را در قسمت
بالایی تاریخیم ها محکم می بندند (دورلوق یاقا به عمود
ایستادن و نظم تاریخیم ها کمک می کند .)

۸ - بیل یوپ^{۱۲} : بیل یوپ نیز نواریست به طول ۱۶
متر اما با پهنایی بیشتر از دورلوق یاقا ، بیل یوپ
وظیفه کمربند این خانه ی چوبی را بعهده دارد تا
بتواند وزن قسمت های دیگر را که بر روی تاریخیم ها
سوار می شوند و فشار آنها مستقیماً به تاریخیم ها وارد
می شود را تحمل نموده و در برابر بادهای شدید نیز
مقاومت نماید.

۹ - دوزی^{۱۳} : دو قطعه نوار باریک و جاجیم بافت
است که بوسیله آنها فاصله تک تک اوق ها را با
چرخاندن دور آنها تنظیم کرده و محکم می بندند تا

⁹ Üzüük

¹⁰ Serpık

¹¹ Durluk yaka

¹² Bıl yüp

¹³ Düzi

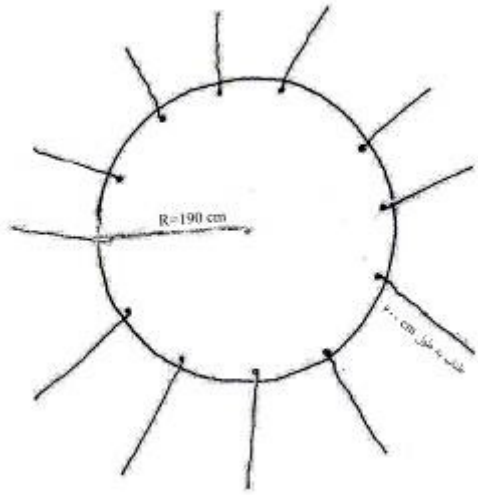
⁴ Tüynık

⁵ Işıık

⁶ Gamış

⁷ Keçe

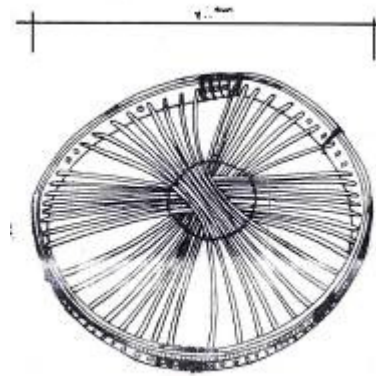
⁸ Durluk

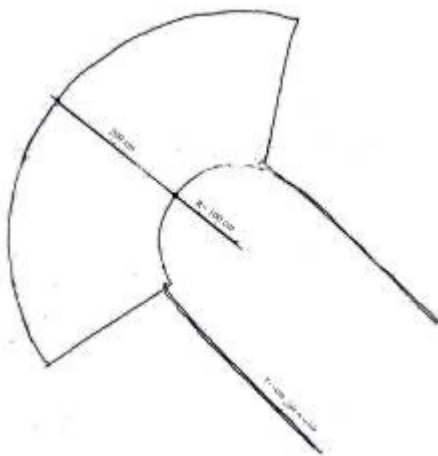
شکل ۹- سرپیک

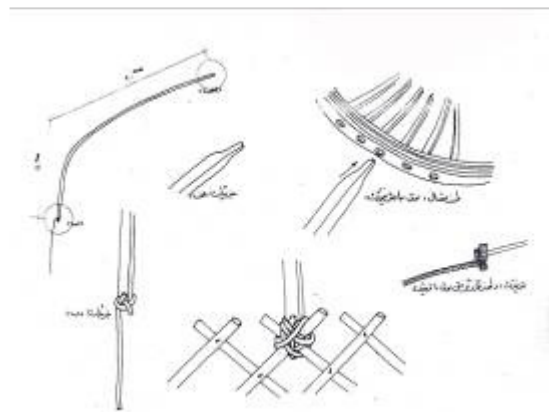
تصویر ۲- توینیک

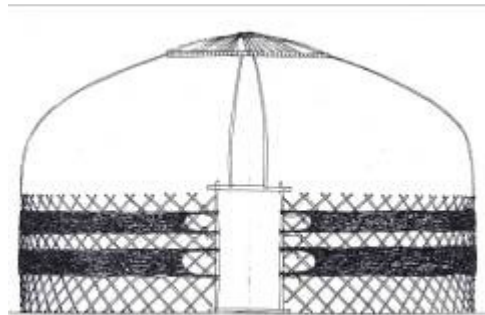
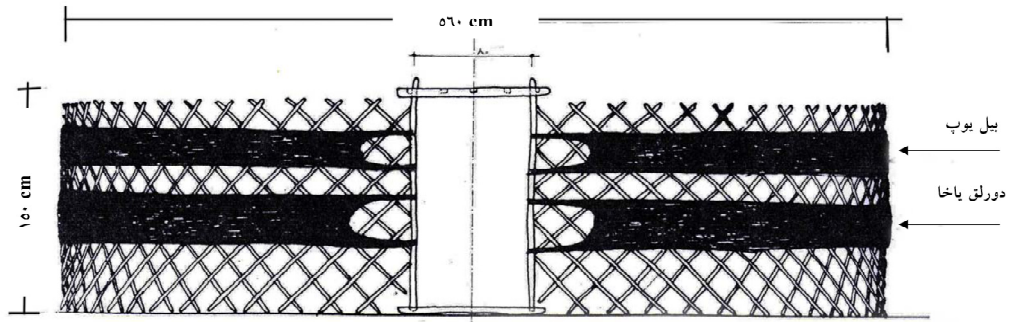
شکل ۷- « توینوک »

شکل ۱۰- پوشش نمد روی اوق ها

شکل ۸- جزییات اتصال « اوق » با تارم و « توینوک »

شکل ۱۱ - اسکلت اوی

تصویر ۵ - بیل یوپ و دورلوق یاقا در تصویر مشخصند

تصویر ۳ - اوی ، در اینجا "تارپ یاپار" در ورودی را پوشانده است

تصویر ۴ - گت تیگمه

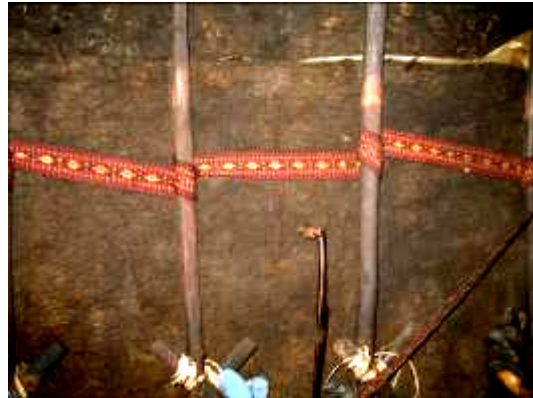
استفاده می کنند، طناب را از بالای سقف آلاچیق عبور داده و توسط دو عدد پایه چوبی به زمین وصل می شود.

۱۲ - قازیق^{۱۶}: میخهای چوبی کوچک هستند که از آنها نیز در مواقع وزش بادهای شدید استفاده میشود، آنها را در کنار تاریم ها به زمین می کوبند و بوسیله طناب هایی آنها را به تاریم ها می بندند .

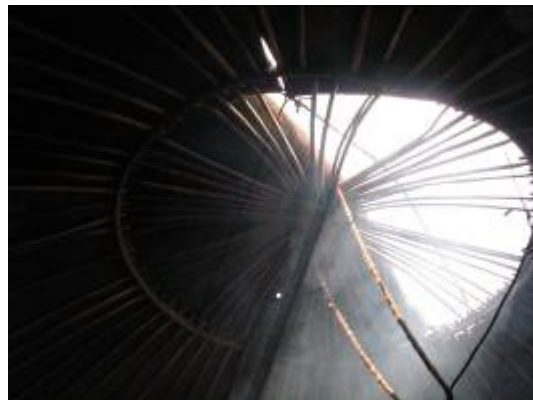
نحوه بر پا کردن اوی :

در زندگی کوچ نشینی دامداران قوم ترکمن کارها در بین زنان و مردان به تناسب تواناییشان تقسیم می شود. مردان به محض رسیدن به منطقه مناسب برای اسکان و چرای دامهایشان وظیفه نگهداری از گوسفندان را به عهده می گیرند و زنان نیز کار آماده و برپا کردن آلاچیق را به عهده می گیرند. کار بر پا کردن آلاچیق نیاز به داشتن زور و قدرت بدنی ندارد، بر پا کردن آلاچیق کاری گروهی است. لازم است افرادی که اوی را برپا میکنند با هم هماهنگی و همکاری ساده ای داشته باشند. برای برپا کردن اوی اولین نکته ای که باید دقت شود زمینی است که اوی در آن بر پا می شود، ارتفاع زمین را در قسمتهایی که سطح آن صاف است با درست کردن کاه گل به ضخامت حدود ۱۰ سانتیمتر از سطح معمولی زمین مرتفع تر می کنند تا در مواقع بارش باران ارتفاع مناسبی را داشته باشد و آب باران درون آلاچیق نفوذ نکند. این کار از لانه سازی و ورود حشراتی همچون مورچه و ورود موش به درون آلاچیق جلوگیری می کرد. در مناطق تپه ای نیز موارد مشابهی همچون در نظر گرفتن مسیر آبراههایی که از بالای تپه ها جاری می شود باید مد نظر قرار می گرفت .

نکته دیگری که قبل از بر پا کردن آلاچیق باید به آن دقت شود جهت دقیق بر پا کردن آلاچیق است. در آلاچیق باید درست به سمت جنوب باشد تا از نور آفتاب هم برای گرما و هم برای فهمیدن زمان استفاده شود و از بادهای شمالی ، شرقی و غربی در امان بماند.

تصویر ۶ - " دوزی " که با آن اوق ها را می بندند

تصویر ۷ - با کنار زدن " سرپیک " نور و جریان هوا را در آلاچیق تنظیم می کنند

مانع متلاشی شدنشان در موقعی که نمد " اوزوک " را سوار کردند شود.

۱۰ - تارپ یاپار^{۱۴}: قطعه ایست تشکیل شده از نمد و حصیر ، نمد را بر روی حصیر می دوزند که استحکام پیدا کند و بتواند مانع ورود بادهای سرد زمستانی به داخل آلاچیق شود .

۱۱ - اورقان^{۱۵}: طنابیست کلفت از جنس پشم که در مواقعی که بادهای بسیار شدید می وزد از آن

¹⁶ Gazyk

¹⁴ Tarp yapar

¹⁵ Urkan

ابتدا باید چهار چوب در را بر پا کرد. اول قسمت کف
چهار چوب را روی زمین قرار می دهند و بعد دو قطعه
ستونی در را درون سوراخ های درون تخته کفی قرار
می دهند به شکلی که قسمت شیار دار ستون ها به
سمت بیرون باشد. سپس چوب قسمت تاق در را سر
جایش نصب میکنند. دو عدد تاریخ باید از دو جهت
چهارچوب در به سمت مخالف و دایره مانند به ستون
در بسته شوند، باید دقت داشت که انتهای تاریخ ها در
سمت در، داخل شیارهای ستون چهارچوب قرارگیرد
(در تاریخ های سمت در، یکی از چوب ها از دیگر
چوب ها بلندتر می باشند، این چوب ها در بیرون
چهارچوب قرار می گیرند) دو عدد تاریخ باقیمانده را
نیز به دنبال تاریخ های قبلی به هم متصل می نمایند و
با طناب به همدیگر می بندند. از اتصال این ۴ عدد
تاریخ استوانه ای به قطر ۶ متر تشکیل می شود. برای
تنظیم و مرتب کردن تاریخها از نوار پشمی
جاجیم بافت به طول حدود ۱۶ متر و عرض ۲۰
سانتیمتر استفاده میشود به نام "دورلوق یاقا". دورلوق
یاقا را در قسمت بالایی تاریخ ها به صورتی کمر بند
مانند دور تا دور آنها می بندند و با طنابهایی که در
انتهای دورلوق یاقا قرار دارد به چهار چوب در محکم
بسته می شود. پس از آن بیل یوپی در فاصله ای پایین
تر از دورلوق یاقا و مشابه آن به دور تاریخ ها و با طناب
هایی که در دو سمت آن قرار دارد به چهار چوب در
بسته می شود. درهای آلاچیق در همین مرحله به
خاطر اینکه تنظیم آن راحت تر است در جای خود قرار
می گیرند. توینوک، قطعه ای که با نصب آن آلاچیق
شکل گنبدی شکل به خود می گیرد. برای نصب
توینوک، سه یا چهار نفر در فاصله های مشخصی، هر
کدام با در دست گرفتن یک اوق که وارد سوراخ های
توینیک شده اند با هماهنگی و به آرامی توینوک را
وسط اوی بالا می برند، در این هنگام یک نفر دیگر با
در دست داشتن چوبی به ارتفاع حدود ۲/۵ متر از
قسمت داخل کمک می کند تا نفرات بیرونی به راحتی
بتوانند اوق ها را به قسمت بالایی تاریخ ها که شکل ۷
دارند با طنابهای انتهایی اوق ها ببندند. پس از بستن
این اوق ها، کار بستن دیگر اوق ها آسان تر می شود،

بقیه را به ترتیب در درون سوراخ های توینوک قرار
داده و به تاریخ می بندند (۴ قطعه از اوقها در سوراخ
های بالای تاق در قرار میگیرند). استحکام اوق ها با
دو نوار باریک به اسم "دوزی" به طول حدود ۱۰ متر
که یک دور، دور آنها پیچیده می شوند، کامل می
گردد. انتهای "دوزی" از دو سمت به تاریخ ها گره زده
می شود. بستن این نوارها کمک می کند تا در زمانیکه
نمدهای بالای اوق ها (اوزوک) بر بالای آنها قرار
گرفتند، هم فاصله میان اوق ها حفظ شود و هم توانایی
نگهداری وزن این نمدها را داشته باشند.

پس از آن که کار آماده سازی اسکلت به اتمام رسید
نوبت به بستن نمدها می رسد، اولین قسمتی که قبل
از همه، نمد بر روی آن قرار می گیرد تاریخ می باشد.
چهار قطعه نمد مستطیل شکل به نام "دورلوق" که
طولی به اندازه تاریخ دارند و ارتفاع آنها حدود نیم
متر بلند تر از تاریخ است. ارتفاع بستن این نمدها در
فصل های مختلف سال فرق می کند، اگر هوا گرم باشد
این نمدها را طوری می بندند که از زیر نمدها هوا به
راحتی در درون اوی جریان داشته باشد و در مواقعی
که هوا سرد باشد فاصله نمدها را با زمین به حداقل می
رسانند. دورلوق ها را توسط طناب هایی که به قسمت
طرفین بالایی آن متصل اند به اوق ها می بندند. دو
قطعه نمد که قسمت مخروطی شکل اوی را پوشش
می دهند "اوزوک" نام دارند، به خاطر اینکه اوزوک
بیشتر در برابر جریانهای جوی همچون باران و یا
آفتاب قرار می گیرد ضخامت آن نسبتا بیشتر از دیگر
نمدها می باشد به همین خاطر از وزنی سنگین تر بر
خوردار است و نصب آن بر روی اوق ها با دقت بیشتری
صورت می گیرد. در وهله اول اوزوک ها را از قسمت
طولی به سه قسمت تقسیم نموده و بر روی هم تا می
کنند، سپس آن را دوباره به دو قسمت بر روی هم تا
کرده و پس از آن نمد را از قسمت مخالف دو بار تا می
کنند. پس از این مرحله با کمک دو یا سه نفر نمد را
در بالای اوق ها به آرامی قرار می دهند و سپس با
کمک چوبی تای آن را باز می کنند. باید دقت داشت
در موقع تا کردن نمدها طنابهایی که در اطراف آن
وجود دارد مرتب قرار گیرند تا در موقع باز کردن نمدها

سمت چپ را در قسمت چپ شتر و دو عدد سمت راست را نیز در سمت راست شتر قرار می‌دادند. اوقها را هم به دو قسمت سی تایی تقسیم می‌کردند (نصف در سمت چپ و نصف در سمت راست) برای اینکه اوقها از همدیگر باز نشوند و پراکنده نشوند نیز وسیله‌ای درست کردند به نام "اوق اوجی"^{۱۷} یا "اوق باشی"^{۱۸}، وسیله‌ای که نوک اوقها را داخل آن قرار می‌دادند تا مانع خرابی نوک آنها شود. توینوک را هم در قسمت بالایی (کوهان) شتر قرار می‌دادند.

لوازم داخل اوی

لوازم داخل اوی نیز همچون خود اوی بسیار ساده بوده است. ترکمن‌های کوچ نشین همواره در انتخاب وسایل زندگی خود، سهولت حمل و نقل آنها را در نظر داشته‌اند. با ورود به آلاچیق می‌توان به سادگی زندگی داخل آن پی برد. تمامی وسایل زندگی و مواد غذایی هر کدام به ترتیب خاصی در جایی مخصوص قرار گرفته‌اند. زیر اندازه‌ها نمدی هستند و یا فرش‌های بافته شده به دست زنان توانا و هنرمند ترکمن می‌باشند. به نمد یا فرشی که در اطراف محل بر افروختن آتش قرار می‌گیرد "اجوق باشی"^{۱۹} گفته می‌شود. اجوق باشی در قسمت میانی قرار می‌گیرد و شکل مستطیل دارد و در قسمت نزدیک در ورودی شکل آن طوری است که قسمتی از آن بصورت برش خورده برای محل آتش افروختن درست شده است. تعدادی نمد و قالیچه‌ی جمع شده (و لوله شده) را در کناری از آن می‌توان مشاهده کرد که از آنها در مواقع ورود مهمان به اوی، به احترام وی زیر پایش پهن می‌کنند.

گاهی قطعه چوبی به طول یک متر را روی دو شاخ‌های تاریمها می‌گذارند و از آن به عنوان جا لباسی استفاده می‌کنند و لباسهای خود را روی آن می‌اندازند که آن را "سیریق"^{۲۰} می‌نامند. از دو طناب بلند هم که با فاصله از هم به دو سمت اوی و به اوقها بسته شده‌اند، برای آویختن گوشت‌ها و نمک سود کردن آنها استفاده می‌کنند.

در بالای اوقها دچار مشکل نشوند. با باز کردن لایه‌ها سه عدد طناب در قسمت لایه بالایی دیده می‌شود که یک نفر با در دست داشتن آنها در جهت مخالف لایه با سرعت به حرکت در آمده و نمد را به دنبال خود می‌کشد نفر دیگری هم در آن زمان توسط چوبی با بلند کردن و حرکت دادن به او کمک می‌کند تا نمد مرتب بر روی اوقها قرار گیرد نمدها را توسط همان طنابها در قسمت مقابل به تاریخها می‌بندند، قطعه دیگر نیز به همان شکل در قسمت دیگر نصب می‌شود.

آخرین قسمتی که در بالای توینوک قرار می‌گیرد سرپیک می‌باشد، سرپیک شکلی دایره مانند دارد و قطر آن از قطر توینوک حدود ۴۰ سانتیمتر بیشتر است، سرپیک را در بالای اوقها قرار داده و توسط طناب‌های اطراف آن که طول آنها به زمین می‌رسد، به بالای توینوک هدایت می‌کنند. سرپیک در ساختمان اوی حکم هواکش و نور گیر را دارد. سرپیک را از سمت جنوبی اوی به مقدار نیاز به کمک طناب باز و بسته می‌کنند. بقیه طنابهای سرپیک را در اطراف اوی به تاریخها می‌بندند، در مواقعی که باد شدید می‌وزد این طنابها را به قازیق‌های اطراف اوی که به زمین کوبیده شده‌اند، می‌بندند تا اوی بتواند در مقابل این بادها ایستادگی نماید.

به دلیل اینکه کار پخت و پز در داخل اوی انجام می‌شود و درون اوی آتش افروخته می‌شود دود آتش و چربی که توسط بخار غذا ایجاد می‌شود لا به لای درزهای پشم را چرب کرده و عایقی مناسب را برای جلوگیری از نفوذ آب به داخل اوی ایجاد می‌نماید.

جمع کردن آلاچیق

کار جمع کردن آلاچیق از بر پا کردن آن بسیار راحت تر است. برای این کار کلیه کارهای انجام شده را به ترتیب از آخر به اول باید شروع کرد و یک به یک قطعات را از همدیگر جدا می‌کنند. در گذشته نمدهای آلاچیق را بر پشت یک شتر سوار می‌کردند و دیگر وسایل چوبی را نیز بر پشت شتر دیگر می‌گذاشتند. برای اینکه کارشان در موقع بر پا کردن آلاچیق در منطقه دیگر راحت تر شود وسایل را به دو قسمت جداگانه تقسیم می‌کردند مثلاً دو عدد تاریخ

¹⁷ Ug ujı

¹⁸ Ug başı

¹⁹ Ojog başı

²⁰ Sırıg

آق اوی ها اکثرا در بین قوم متعلق به خانواده هایی بوده که از نظر مادی وضعیت بهتری داشتند به همین خاطر از پشم گوسفندانی که رنگ پشم آنها سفید بوده استفاده می کردند و از مرغوبیت بیشتری نیز برخوردار می باشند. قارا اوی ها نیز متعلق به افراد معمولی قوم بوده است.

نوع دیگری از اوی نیز در بین ترکمنها استفاده می شد به اسم " گت تیکمه"^{۴۹} این اوی را در زمانی که دام هایشان را برای چرا مجبور بودند هر روز به مکان های مختلف ببرند استفاده می کردند. به خاطر اینکه در ساختمان آن از تاریخ استفاده نمی شود کار حمل و نقل و بر پا کردن آن نیز راحت است و از آن به عنوان آلاچیق سیار استفاده می شود.

در بین افراد فقیر و بی بضاعت نیز استفاده از گوت تیکمه رواج داشته است و در بعضی مواقع از آن به عنوان آغل بره ها نیز استفاده می شده است.

آداب و رسوم در مورد اوی

در بین ترکمن ها رسم است که پس از برپا کردن اسکلت اوی به قسمت بالایی آن یعنی تویونوک دو رشته طناب وصل می کنند که تا روی زمین ادامه دارد و "تویونوک یوپ"^{۵۰} نامیده می شود. در قسمت بالای طناب دستمالی می بندند و در میان آن قدری پول می گذارند، جوانان با پرش سعی می کنند دستمال پول را که اصطلاحاً "بایلیق"^{۵۱} نام دارد بدست آورند. وقتی که اوی برپا گردید صاحب خانه با قربانی کردن گوسفندی و پخت غذای مخصوص به نام "چکدیرمه"^{۵۲} ضیافت می دهد. چنانچه شخصی در اوی فوت کند، باز ماندگانش پس از سه روز محل اوی را تغییر می دهند. در گذشته نه چندان دور، رسم بر آن بوده که باز ماندگانش از آن منطقه کوچ می کردند.

کارکرد رصد خانه ای اوی ترکمن

⁴⁹ Got tikme

⁵⁰ Tüynük yup

⁵¹ Baylıg

⁵² Çekdirme

قوروما^{۲۱}، چلیک^{۲۲}، چوال^{۲۳}، ایگ سلیک^{۲۴}، اوق لوی^{۲۵}، داراق^{۲۶}، بدره^{۲۷}، تاباق^{۲۸}، الک^{۲۹}، دوب ترب^{۳۰}، چمچه^{۳۱}، ال بقچه^{۳۲}، کچ هالات^{۳۳}، قیرقلیق^{۳۴}، چمچه توربو^{۳۵}، تاغان^{۳۶}، قارا قازان^{۳۷}، کپ گیر^{۳۸}، پانار^{۳۹}، چاناق^{۴۰}، چی نک^{۴۱}، چلک مارداق^{۴۲}، تاقیر چک^{۴۳}، کنوک^{۴۴}، ارتماق^{۴۵}، وسایلی هستند که اکثرا در داخل و یا همراه اوی وجود دارد. سالانچاق^{۴۶} گهواره نیز در صورتی که نوزادی در خانه باشد بصورت بسیار ساده با بستن دو عدد طناب از دو طرف اوی به اوقها و گذاشتن گلیمی در وسط آن آماده می کنند. برای اینکه بین این دو طناب فاصله ای ایجاد شود، در قسمت بالا و پایین تشک دو عدد چوب قرار می دهند.

آق اوی، قارا اوی

آق اوی^{۴۷} به آلاچیقی که نمذ آن از پشم سفید است گفته می شود و قارا اوی^{۴۸} را نیز به خانه ای که رنگ نمدهای آن سیاه باشد می گویند.

²¹ Guromo

²² Çelek

²³ Çual

²⁴ Ig selik

²⁵ Ok lowı

²⁶ Darag

²⁷ Bedre

²⁸ Tabak

²⁹ Elek

³⁰ Dub turub

³¹ Çemçe

³² El bukço

³³ Keç halat

³⁴ Gırghıg

³⁵ Çemçe torbo

³⁶ Thgan

³⁷ Gara gazan

³⁸ Kep gır

³⁹ Panar

⁴⁰ Çanag

⁴¹ Çaynek

⁴² Çelek mardag

⁴³ Tagır Çek

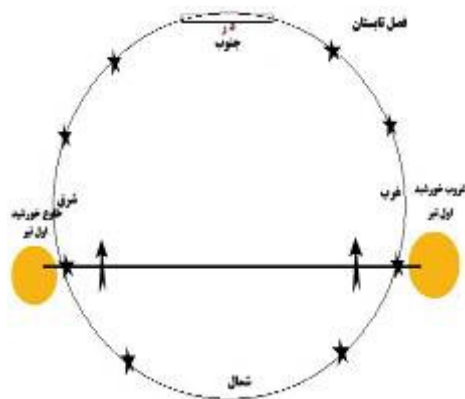
⁴⁴ Kunnuk

⁴⁵ Artmag

⁴⁶ Sallançag

⁴⁷ Ag öy

⁴⁸ Gara öy

نمودار ۲

در مدت سه ماه خورشید بیشترین مسافت ممکن را طی می کند و به شمالی ترین نقطه ی طلوع و غروب می رسد. فاصله ای که در این مدت طی کرده است به پنج عدد از شبکه های یک تاریخ می رسد، یعنی در هر هجده روز یک شبکه را طی می کند و در این فاصله بین اولین طلوع فروردین تا اولین طلوع تیر ماه طلوع و غروب خورشید سی درجه تغییر مسیر می دهد. از اول تیر ماه طلوع و غروب خورشید دوباره به سمت جنوب تغییر مسیر می دهد. اول تیر ماه طولانی ترین روز سال و کوتاهترین شب سال را شاهد خواهیم بود. (نمودار ۲)

در اول مهر ماه طلوع و غروب خورشید به میانی ترین نقطه آلاچیق می رسد و این بار به سمت جنوب ادامه مسیر می دهد و این بار نیز پس از نود روز به نهایی ترین قسمت جنوبی که خورشید طلوع و غروب می کند می رسد. این بار خورشید سی درجه به سمت جنوب تغییر مسیر داده است. از آخرین روز بهار تا آخرین روز پاییز خورشید شصت درجه مسیر خود را تغییر می دهد. شب یلدا نیز آخرین و طولانی ترین شب سال درست آخرین شب فصل پاییز است. پس از آن به مرور طول روزها بیشتر و شب ها کوتاه تر می شوند. (نمودار ۳)

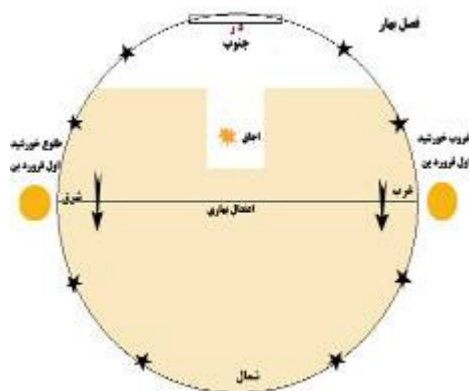
ساختمان آلاچیق ترکمن به قدری دقیق و حساب شده طراحی شده است که نشان از اوج دقت و ارزش زمان در زندگی این قوم می باشد.

تعداد قطعات به کار رفته در این ساختمان، جهت و سمت بر پا کردن آلاچیق، داشتن حالت نیم کره ای ساختمان که شکل رصد خانه را دارد دلیلی بر این ادعا می باشد. (ساختمان رصد خانه های امروزی نیز بشکل نیم کره طراحی می شود)

چهار تکه بودن تاریخ ها نشان چهار فصل بودن سال است. تعداد ۶۰ عدد بودن اوق ها و تنظیم آنها به مقدار ۶ درجه نیز روزهای سال را نشان می دهد.

در زمان بر پا کردن آلاچیق سمت آن دقیقا به سمت جنوب باید باشد. جهت به وسیله در، مشخص می شود یعنی جهت در حتما باید به سمت جنوب باشد.

به شکلی که در نمودار ۱ دیده می شود در فصل بهار خورشید درست از قسمتی که دو عدد تاریخ به هم وصل می شود طلوع می کند و درست در قسمت مقابل و در همان زاویه غروب می کند. به تدریج که به تابستان نزدیکتر می شویم طلوع و غروب خورشید به سمت شمال ادامه می یابد.

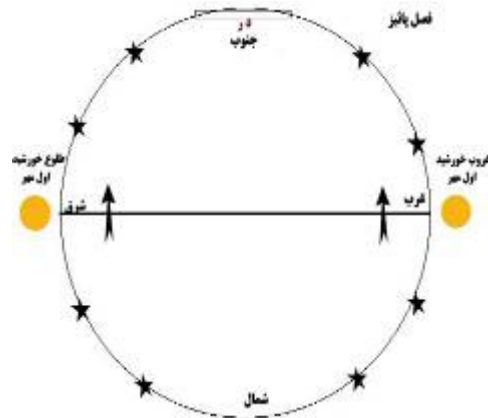

نمودار ۱

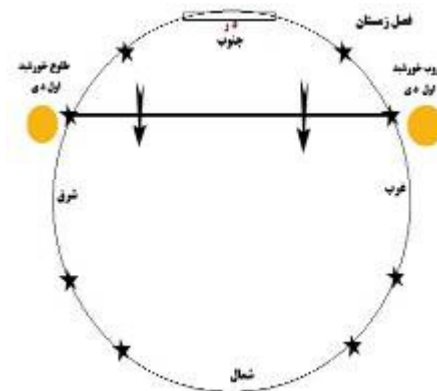
نتیجه گیری

در این جستار با معرفی اوی ترکمن و اجزای تشکیل دهنده آن به همراه وسایل مورد استفاده درون اوی به این امر اشاره شد که ترکمن های کوچ نشین در طی سال ها زندگی در صحرا و شرایط مختلف آب و هوایی در ساخت منزلگاه خویش به طرحی دست یافته اند که می توان اذعان کرد یکی از کامل ترین نوع منازل سیار بوده است.

این منزلگاه هم از لحاظ حمل و نقل و هم از لحاظ برپایی و برجیدن از نمونه هایی می باشد که سهولت و سرعت کار را در نظر گرفته اند. اوی دایره شکل ترکمن با سقفی گنبدی را می توان نمادی از کیهان و گنبد آسمان دانست. اوی ترکمنی دایره شکل است و هنگام نشستن اعضا در این دایره جای بالا و پایین وجود ندارد و همه در یک مرتبه جای می گیرند. در دوره ای طولانی ترکمن ها آموختند تا از اوی خویش برای رصد مکان ستارگان و تعیین جهت و ساعت روز استفاده کنند. اوی مکان تولد و رشد و وفات یک ترکمن بوده است. اکثر صنایع دستی موجود ترکمن ها نیز به نوعی با اوی در ارتباط بوده است از جمله قالیبافی و نمدمالی.

نمودار ۳

نمودار ۴

معنی برخی اصطلاحات ترکمنی :

- ایگ سلیک = توبره وسایل تهیه نان
- اق اوی = وسیله پهن کردن چانه خمیر
- داراق = وسیله شانه کردن پشم
- بدره = سطل آب
- تاباق = بشقاب
- دوب ترپ = توبره وسایل خیاطی
- چمچه = قاشق چوبی
- ال بقچه = کیسه وسایل آرایش زنانه
- کچ هالات = کیسه وسایل پشم چینی
- چمچه ترپ = توبره وسایل آشپزی
- قیرقیلیق = وسیله پشم چینی
- تاقان = سه پایه اجاق
- قارا قازان = دیگ چدنی پخت غذا

در اول دی دوباره خورشید به سمت شمال بر می گردد .

این معلومات بسیار ارزشمند را قوم ترکمن با دقت در تغییر فصول سال، جهت های طلوع و غروب خورشید، کوتاه و طولانی شدن شب و روز توانسته اند کسب نمایند و با در نظر گرفتن این تغییرات و شرایط زندگی خودشان که همان کوچ نشینی و دامداری بوده است توانسته اند خانه ای بسیار دقیق و حساب شده را طراحی کنند و بسازند تا بتوانند در اسرع وقت خانه را بر پا کنند و هر وقت هم خواستند همان خانه را جمع کرده و توسط دو شتر به هر کجا که کوچ کردند ببرند و دوباره در همان خانه سکونت گزینند. همچنین بتوانند به سادگی با دقت در مسیر طلوع و غروب و تابش نور خورشید از موقعیت زمانی خود آگاه باشند .

چاناق = طاس
چی نک = قوری چینی
چلک مارداق = ظرف برداشتن آب
یایق = وسیله کره گیری
ارتماق = جوال قالیچ ای کهدختر از خانه پدر به
خانه بخت می برد
تاقیرچک = مشک وسیله نگهداری آب ، دوغ ، کره و
...

با نگاه به:

- ۱ - بیگدلی ، محمدرضا ، ترکمن های ایران ، انتشارات پاسارگاد ، تهران ، ۱۳۶۵
- ۲- پورکریم ، هوشنگ ، ترکمانان دهکده قوشه تپه ، مجله هنر و مردم ، دوره ۸ ، ش ۹۱ (اردیبهشت ۴۹)
- ۳- پورکریم ، هوشنگ ، ترکمن های ایران ، مجله هنر و مردم ، ۱۳۴۶ ، دوره ۴-۶ ، ش ۴۱ ، ۴۲ و ۶۴ (اسفند ۴۴ و فروردین ۴۵ - بهمن ۴۶)
- ۴- شریعت زاده ، سید علی اصغر ، آلاچیق ترکمن ، مجموعه مقالات مردم شناسی « دفتر اول » ، میراث فرهنگی ، ۱۳۶۶
- ۵ - کسراییان ، نصرالله ، ترکمن های ایران ، انتشارات نگار ، تهران ۱۳۷۰
- ۶ - کنعانی ، محمد امین ، ترکمن های ایران ، فصلنامه مطالعات ملی ، شماره ۴ ، تابستان ۱۳۷۹
- ۷ - گلی ، امین ، تاریخ سیاسی و اجتماعی ترکمن ها ، نشر علم ، تهران ، زمستان ۱۳۶۶
- ۸ - لوگاشوا ، بی بی رابعه ، ترکمنهای ایران ، ترجمه یسروس ایزدی ، حسین تحویلی ، انتشارات شباهنگ ، تهران ۱۳۵۹

منابع تصاویر:

- ۱ - شکل های ۱ تا ۱۱ : شریعت زاده ، سید علی اصغر ، آلاچیق ترکمن ، مجموعه مقالات مردم شناسی « دفتر اول » ، میراث فرهنگی ، ۱۳۶۶
- ۲ - تصاویر ۱ تا ۷ : جمال الدین توماج نیا و تیمور پایدار ، بهار و تابستان ۱۳۸۶
- ۳ - نمودار های ۱ تا ۴ از تیمور پایدار